

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՆ

Լճուած պարտականութիւնը. — Ազգային Սահմանադրութիւնը, ինչպէս յիշեցինք, երկար ատեն մղձաւանջ մնաց, իսկ հաստատուելէն յետոյ ազգային պարծանք նկատուեցաւ: Սահմանադրութեան շրջանը անտարակնոյս զարգացման և յառաջդիմութեան շրջան մը եղաւ մեր պատմութեան վերջի 50 տարիներու ընթացքին: Միւս կողմէն դաբուն պահանջը, միջազգային շփումները, պետական կարգադրութիւնները նպաստեցին որ ան արդիւնաւոր ըլլայ: Մեր ազգային գործերու մէջ, սերունդ կանոնադրութեան մը պահանջը անհրաժեշտ էր, թէև Հայ ժողովուրդը միշտ վայելած էր ներքին կազմակերպութեան և ինքնուրոյն վարչութեան առաւելութիւնները, իրեն հիմ ունեցած միշտ կրօնական սկզբունքը և կերպարանքը: Միւս կողմէն մեր ժամանակներու ռազմավարական ձգտումները նոր իրաւասութիւններ կը շնորհէին ամենուրեք, առանց դատակարգի խտրութեան, ինքնուրոյն վարչութեան գործերու մէջ աշխարհականներու ամանակցութիւնը, զոր մեր Եկեղեցին իրեն համար միշտ պարծանք նկատած է, նոր կերպարանք մը կը բերէր մեր Սահմանադրութեան, նուիրագործելով և գործադրութեան գնելով ցարդ իրեն սկզբունք միայն ճանչցուած իրողութիւններն ու փափաքները: Սակայն Սահմանադրութեան նախանձախնդիր նարտարապետները մեր աւանդական սկզբունքներէն աւելի՝ ներշնչուած էին ֆրանսական յեղափոխութեան բերած ժամանակի քաղաքական գաղափարներէն, և մեր կրօնական ու եկեղեցական հիմքերու վրայ կաղապարուած համայնքին պիտի տային քաղաքական հաստակութեան մը նկարագիրը:

Դիտելի երկրորդ կարեւոր կէտը այն էր, որ Սահմանադրութեան այս կարգադրութեամբ, երբ մեր ազգային գործերէն որդւ չափով կը ջնջուէր եկեղեցական աւանդական կնիքը, միւս կողմէն պետական տե-

սակէտը թոյլ էէր տար որ քաղաքական նոր ձեւ մը կազմուէր, ինչ որ միակ նպատակն էր գուցէ Սահմանադրութեան կազմակերպիչներուն: Իսկ թէ ինչպէս պետութիւնը թոյլ տուաւ ու վաւերացուց Ազգային Սահմանադրութիւնը, որ զայն արտօնող եպարքոսի յայտարարութեան համաձայն քառակուսի անիւ մըն էր, պատուհաս ըլլալու սահմանուած զայն դարձնել ուղղորդուող, ատկկա իր ուրոյն պատճառները ունէր, որ հանդարտութիւն պահպանելու բռնադատեալ զիջողութիւն մը էէր միայն, ոչ ալ ժամանակի բերում մը, այլ պետական մեքենայի թուրութեան և անոր ապագայի համար ունեցած հեռահայեաց հաշիւներուն իբր արգասիք եղած երաշխիք մըն էր Հայ ժողովուրդին, որ յետոյ շատ ծանր պիտի կշռէր, ինչպէս պարագաները ցոյց տուին:

Սահմանադրութեամբ մեր Եկեղեցւոյ ազգային նկարագիրը էէր որ կը փայլէր, ինչպէս մտածուցին և կը մտածեն սաղաւին շատեր, ոչ ալ կ'ապահովուէր անով հանրութեան իրաւունքը, որուն ի հեճուկս երբեք գործած չէ Հայ Եկեղեցին:

Եթէ մեր Եկեղեցին մէկ է մեր հանրութեան հետ, եթէ Հայ Եկեղեցին մեր ինքնուրոյնութեան միակ պաշտպանն ու հովանին է, ասիկա Եկեղեցիին նպատակը չէ եղած այլ անոր մասնակի մէկ հանգամանք՝ իր գործունէութեան պարագաներէն յառաջ եկած, մերթ ալ ի չգոյշ ուրիշ աւելի ատկա ազգայնական հաստատութեան մը, զոր հնար չէ եղած սնուցանել քաղաքական դժբախտութեանց հետեւանքով: Սակայն այս հանգամանքը ոչ ժխտումը և ոչ ալ թերացումն է Եկեղեցիի բուն առաքելութեան, որ գերազանցօրէն կրօնական է: Եկեղեցին ազգայնականութեան գործիք մը չէ և պէտք չէ ըլլայ: Անոնք կրնան իրարու օժանդակ դառնալ, սակայն պէտք չէ փոխեն իրենց դերերը, ոչ ալ մին միւսին պէտք է ենթարկուի:

Տխուր իրողութիւն է հոս խոտոմիանիլ թէ մեր պատմութեան այս վերջի կէս դարուն՝ մեր Եկեղեցին իբր գործիք ծառայութեան մեր ազգային քաղաքականութեան և տուժեց չարաչար:

Պատմութեան մէջ շատ բնական է, աւելն շրջան ունի իր գաղափարները, զգացումները, կանխակալ կարծիքները, տա-

բաղկոյնները, և իր մեծութիւններուն քով իր տկարութիւնները: Ձէինք կրնար պահանջել Հայ Եկեղեցիէն և եկեղեցականութենէն որ մեկուսացած մնար ժամանակի և միջավայրի ազդեցութիւններէն: Ի վերջոյ Եկեղեցին քարացած աւանդութիւններու, անհասկնալի և անիրատո հաւատոյ կանոնի մը կեղեւը չէ, այլ կենդանի գործարանաւորութիւն մը, որ կը գործէ, կը սնանի և իր կարգին կը սնուցանէ ազգը, տուեալ պայմաններու մէջ: Միւս կողմէն սակայն ժամանակին տրուելիք տուրքը պէտք չէ այնքան շատ ըլլայ, նուազեցնելու չափ ճշմարտութեան լոյսն ու նկարագիրը: Ժամանակ և ճշմարտութիւն, մէկին կամ միւսին գերազանցութիւնը մէկ կողմէն կը ստեղծէ ծանծաղամտութիւն և միւս կողմէն վերացականութիւն: Պէտք է խոստովանել թէ Հայ Եկեղեցին իր դարաւոր խորհուրդին և աւանդութեան անհաւատարիմ, դեղեկոտ և ծանծաղամիտ քաղաքականութեան մը հետեւեցաւ, անգիտակից իր դերին և պարտականութեան, արամադրելով իր բոլոր ոյժերը յանուն ազգութեան եղած ժամանակի ազատագրական ճիգերուն և գաղափարներուն:

Մեր ժողովուրդը իր բոլոր տարբերուն և դասերուն մէջ անհաստատ նկարագիր մըն է ցուցադրեր միշտ, որ առխարխափ իր շահիդը կ'որոնէ, և որ բաղձատեսակ դադափաններու և դատերու՝ միաժամանակ ծառայելու համար պատրաստ անթիւ խումբեր կը ծնի իր ծոցէն: Օր մը կարմիր է, միւս օր հլու հպատակ. երբեմն շատ ազատամիտ երբեմն թունդ պահպանողական: Հակառակ իր մեծ առաքնութիւններուն նմանողութեամբ ընկերաբանական սկզբունքը՝ կեանքի ու կենդանութեան աղբիւր մը եղած է իր մէջ՝ կարծես բնազդաբար:

Մեր Եկեղեցին մեր ընդափոխութեան հետ միասին, չկրցաւ լիովին ճանչնալ մեզ կանխող դարը, ճանչնալ «ժամանակին նրժանները»: Անելի ճիշդ, Եկեղեցին չկրցաւ հաւատարիմ մնալ իր հայրերու անանդութեան և իմաստութեան և իբր ուսուցիչ իր հօտին չկրցաւ գայն վերածել երկիւղած և քաջ ժողովուրդի մը՝ գերազանցօրէն Աստուծոյ պատկանելու, ինչպէս եղած էր ան Սասանեաններու, Արաբներու, Թուրքերու, նոր Պարսիկներու շրջանին, պահպանելով

իր թանկագին գոհարը, քրիստոնէական հաւատքը:

Հայ Եկեղեցին չկատարեց իր պատմական դերը, Աւետարանի և խաչի քարոզը հնչեցնելու փոխարէն քահանան իր Մաշտոցը գրկեց միայն, քրիստոնէութեան սուստակասպաս պաշտօնեան կամ ծխակտարը դառնալու համար, իսկ վարդապետն ու եպիսկոպոսը բռնեցին և ուսումնասիրեցին Ազգային Սահմանադրութեան կանոնագիրքը լոկ: Այս ընդհանուր իրողութեան մէջէն եթէ միայն դիտենք կացութիւնը, մեր մտքին կը պարզուի տեսարանը բազմաթիւ իրողութեանց իբր արգասիք լքուած այս պարտականութեան, որ ուրիշ բան չէ բայց կրօնական ապաստում մը, որոնք մեծ մասով կուգան կը կապուին հայ պարտազանց հոգեւորականութեան հետ՝ իրենց ամբողջութիւնն առնելով: Ձեռք ուրանար էլ միաձնի, Արմաշի և Երուսաղէմի ճեմարաններուն կատարած գործը, և կարգ մը յարգելի անհատականութեանց դերը: Սակայն այդ հաստատութիւններն ալ չունեցան այն ներուժ կրօնական ոգին, որ ժառանգութիւնն էր մեր հին մեծ վանքերու, որոնք իբրեւ լուսաւորութեան վառարաններ կանգնած՝ Միջին և Նոր դարերու ընթացքին՝ կրցին նշուել հայութեան համատարած մարմնի զանազան մասերուն վրայ, փարատելով անոր ինչպէս մտքի այնպէս ալ սրտի խաւարը:

Ի. դարու մեր կղերը սակայն ծանծաղամտօրէն մտածեց թէ գիտութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը հակառակ է կրօնին թէ զանոնք հաշտեցնելու համար անհրաժեշտ է կատարել պահանջուած զիջումը, առանց մտածել կարենալու թէ ինչ որ սուրբ է և նուիրական, ինչ որ բանաւոր է Աստուածային և չընաղ զգացումներու ազդակներով կրնայ ազնուացնել մարդը, անիկա տեսական է միշտ, ոչ գիտութիւն կը մաքառի անոր դէմ, ո՛չ քաղաքակրթութիւն կրնայ գայն ընդմտնել. ու անիկա պէտք է ըլլայ ամէն ժամանակի համար մեր կրօնը, մեր բարոյականը, մեր դրօշը, մեր հոգին:

Եթէ դարաւերջիկ հայ եկեղեցականութիւնը գիտնար ու կարենար, նման իր մեծ նախորդներուն, բովանդակ հայութեան դէպի այդ ուղղութիւնը արեգդիմով ճամ-

բուն վրայ կանգնել տալ իր հոգեւոր ու մտաւոր կրթարանները՝ գտնել տալու իր գաւակներուն «ծածկուած գանձը»։ ու եթէ այդ ներշնչումով ուզէր խօսիլ իր հովիւին ու զինուորին, իր մեծին ու պզտիկին, անտարակոյս որ մենք չէինք անհամանար, և գուցէ չգտնուէինք այն անփառունակ կացութեանը մէջ որուն կը պատկանէինք այսօր։

Հայ եկեղեցականութիւնը, որ ազգային պատմական անցեալ բոլոր մեծ շարժումներու մէջ միշտ ռահվիրայի դեր կատարած էր, վայելելով Թրդարապէս յաւիտենական օրհնութիւնը գալիք բոլոր սերունդներու, դժբախտաբար երէկ և այսօր իր քոյուքիւնը հազիւ զգալի բրաւ։ Հակառակ իր ունեցած պատասխանատու դերին, մեր ազգային, եկեղեցական, կրթական, բարոյական և վարչական գործին մէջ ոչ թէ հետեւակ, այլ գրգռակիր պարտ էր ըլլալ։

Պատմական մեծ իրողութիւններէն մին է, որ քաղաքակիրթ բոլոր ազգերու վերածնութեան շարժումը սկսած է կրօնա-եկեղեցական բարենորոգութեան շարժումէն։ Մեր եկեղեցականութիւնը այդ առաջին մնաց իր կրաւորական գերին մէջ, ըստ պատելով տակաւին մինչև այսօր որ ոչ եւ կեղեցականները կատարեն եկեղեցւոյ ներկատմաբ այդ գործը։

Ակներէ է այսօր սա իրողութիւնը, թէ Հայ Ժողովուրդը ներկայիս կազմակերպուելէ աւելի կազմալուծութեան կ'երթայ, վասնզի եկեղեցին որ երկար դարեր պահպան հրեշտակն ու զօղակալը հանդիսացաւ Հայ Ժողովուրդին, այլևս կենդանութեան քիչ նշաններ ցոյց կուտայ և տակաւ կը թրհնայ ստանձնելու իր պատմական գերին ամբողջական պատասխանատուութիւնը։

Մեր եկեղեցին կէս գար է նստած իր Պրոպատիզէի եզրին, կը սպասէ ինչ գիտեր ինչ բանի։ Ո՞վ պիտի գտնէ ինչ անարթ թէ մեր եկեղեցին կրօնական և ազգային անյետաձգելի պարտականութիւններ ունի, որոնց իրազորման համար գուցէ վաղը շատ ուշ է, և վերջապէս մի պիտի ձերբազատէ զմզմ այն արխաւոր անտարբերութենէն որ կ'ամլացնէ մեր հոգին՝ որ կը ջլատէ մեր ուժերը սուրբ և նուիրական գործերու և ձեռնարկներու ի խնդիր։

(10)

Ե. Վ. Յ.

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ՀԵՏ

Յիսուս դարձեալ զայրացեալ ընդ միտս իւր, զայի զերեկանձն. և երայ մի, և վեմ մի եղեալ ի վերայ նորա։ (ՅՈՒԷ ԺԱ. 38)

Պահը որուն նկարագրութիւնը կը կազմեն յայտուողեր, ամենէն ախուր պահերէն մին է անտարակոյս մեր Տիրոջ կեանքին։ Իր բարեկամ մեռած էր։ ու ինք ճնշումին տակն էր վիշտի մը՝ որ կը բխէր իր հոգիէն, որ կուգար մեռնողի քոյրերու նկատմամբ ունեցած իր խղճահարութենէն, ու ժանաւանդ մարդկային կեանքի ողբերգութենէն, վասնզի մահը լոյսին մէջ կը բերէր կեանքի տալ կողմը։ Հեռեւաբար կարիլ չէր ոչ Յիսուս այս ցաւին մէջ կեցած՝ չտեսնէր մարդկային կեանքի ցաւին ծովը։ Եւ որուն մտիքն էր բաց գերեզմանը իր բարեկամին։

Այս տեսարանը մեր միտքը անգամ մը ևս կը տանի կեանքի խորհուրդին։ Կեանքը ուրախութեան թէ ոչ տրտմութեան տեսարան մըն է բոլոր ժամանակներու մարդուն առջև բացուող։

Դարերով սերունդներ իրարու հարց են տուել յայտ մասին, իւրաքանչիւր դար անտարակոյս ունեցել է իր ուրոյն պատասխանը, որ սակայն խնդիրը մնացեք է անլուծ։ Ձկայ կեանքի մէջ աւելի երկարատեւ և ավելի պայքարը քան այն որ այս հարցին շուրջ կը մղուի յոռետեսներու և լաւատեսներու միջև։ Եւ անոնց գոհացուցիչ եզրակացութեան մը յանդիւր։

Յիսուս, կեանքի այս հարցին առջև կը կենայ, որքան անտեսածօրէն, նոյնքան և մարդկային, և ասորի զիրար ջերն հարասներ իր ինչպէս Տիրոջ՝ այնպէս ալ մեր մտածումն մէջ։ Իր կեանքը, ճշունդէն մինչև մահ եղաւ լուսաւոր և մութ պահերու շարք մը, յոյսերու և երգչներու, խանդավառութեան, ինչպէս նաև խուճկներու, և լաւաձանքի, մահուան և սակայն վերջնական յաղթանակի տեսարանը։

Սակայն երբ մօտէն դիտենք մեր Տիրոջ կեցուածքը՝ կեանքի այս այլազան և զիրար երեւութապէս հակասող պատահարներու ընդմէջէն, պիտի տեսնենք թէ կեանք